

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 10. ЈУЛА 1894.

ПЕСНИШТВО

ДА МАЈКЕ ИМАДЕМ...

а мајке имадем, боље би ми било,
Да мајке имадем, било би ми лако:
Спустио бих главу у њезино крило
Па бих у потаји уздисо и плако.

Мира би ми дало њено крило меко,
Добра би ме рука у сан уљуљкала —
Ал јој ни за живот не бих никад реко
Да ми једна мома раницу задала...

Да сеје имадем, ја бих стид савладо,
Шално бих јој тихо: Чуј, сестрице, мене,
Кажи други твојој, моје срце младо
За њом гине, сејо, и с љубави вене! —

Ал бих најволио, да ме цура мила
Хоће барем једном само погледати
Еј, срцу бих моме стеко лака крила —
Не би ми требала ни сеја ни мати —

Немам мајке, сеје, а лукава мома
Не гледа на мене ил' ме само вара,
Па чим снујден прођем поред њена дома,
Она се насмеши па прозор затвара.

Ленскиј

КУД ЋЕШ...

уд ћеш, брајко, по пустари
Кад ти умор ноге свлада:
Пламен тишти, сунце жари
А ни цбуна нити хлада.
Пршти класје, сламке вите,
А турчинак румен вене —
Еј, тополе поносите!...
Где су густе сенке њене!...
И док путник снагом пада,
Шумица се тек укаже,
Храм мирисни дивна хлада,
Што уморне груди траже.

Трепти шума без ветрића
К'о голема ситна кита —
Биће воде, хладна пића,
Путник мисли, нога хита.
Шума бежи, путник ближе,
Путник кличе, она стане.
А кад нога шуми стиже,
Разлије се и нестане.
И пред надом превареном
Укаже се друга варка —
Ал ти стојиш под пламеном:
Цвет немоћни, бедна стварка.

Ленскиј

СЕЛЈИНА РЕЧ

ПРИПОВЕТКА ИЗ ГОРЊЕ СЛАВОНИЈЕ

I

Их је летна ноћ.

Мир се спустио на земљу, пуна месец плови небом и његова тајовита бледа светлост увећава чаре летној ноћи.

Пред општинском кућом седи пандур Миле. на коленима му лагана тамбурица. Миле јој не дира тананих жица. Загледао се у врхове двају јабланова, што су на противној страни узрасли горе у висину те се чини, да им се врси љубе с оним милим плаветилом тајовитог ноћног неба. Горе се ваздух лагано миче, врхови се пољубавају, а лишће трепери и додирује се, као да један листак другоме прича о лепоти летне ноћи.

Загледао се Миле најпре у врхове витких јабланова, а онда у звездано небо. Тајанствени мир, бајност летне ноћи и тихо гобање свежега ваздуха опојише Милово срце неком угодношћу. Чинило му се, е се мора с неке милине и расплакати и распевати.

На једанпут се тргне, замане главом, узме у десну руку перце а левом притисну танане жице на лакој тамбурици. Најпре се зачуше тихи звуци, а онда све гласнији и гласнији, док не потече песма а он ју певањем пратио:

Цвеће је поље покрило,
Само је стаза остала,
Куда мој драги пролази
И мени младој долази —

Мили се звуци разлегаху ваздухом те допреше и до Катинке. Срце јој необично заигра. Песма умираще, тамбурица све тише удараше, а Катинчино срце још увек поиграваше. И није могла да савлада своју узбуђеност. Свака јој жилица у телу подрхтаваше од милине. Она остави свој посао и оде онамо, одакле допиралаху нежни звуци.

Миле ју зачуђено погледа.

»Зар ви, Катинка?«

»Да!« прошапта она.

»Зар још не спавате?«

»Не, дошла сам; песма ми разагна сан.«

»Доцкан је већ, лезите.«

»Не да ми се.«

»За што?«

»Волим свирку, а ви уз њу тако лепо попевате.«

Миле не рече ни речи, него опет дирну танане жице, које задрхташе па зајецаше:

Одби се бисер грана од јоргована

И лепа Ката од своје мајке.«

Срце у Катинке кудаше бурно, она упиљила свој поглед у момкове лице... Осећаше, како је нека тајна сила привлачи томе момку.

Миле је престао и загледао се у врхове јабланова.

»Имате ли ви, Катинка,« упита ју изненада, »у башти јоргована?«

»Имамо,« одговори тихо Катинка »Сад баш цвате, а у нашој се башти управо дивно расцвао.«

Миле уздахну, мило погледа Катинку, а она оборила очи нице.

»Катинка!« зачу се глас из собе.

»Лаку ноћ! Госпођа ме зове,« рече Катинка, погледа мило момка и одскакута.

Миле опет уздахну и промрмља:

»Лепо девојче. Штета што није Српкиња.«

II

Катинка није готово целе ноћи свела ока. Нежна песма непрестано јој шумила у ушима, узбунила јој срце, опојивши га милим осећајима. Бацала се по постељи амо тамо, спатирила, уздисала, плакала...

А за што да плаче?! О, имаћаше она разлога томе.

Катинка беше родом из Чешке. Попут многих својих земљака оставила је и она рођену грудну своју, да потражи другу постојбину у Славонији. Није њу из домовине, с родитељског огњишта амо довукла невоља као њене савароднике. Беше са свим други узрок њену доласку у равну Славонију. И баш то ју ражалостило и измамило јој сузу из очију.

Кад је дошла овамо, није имала средстава да се издржи, па је стала у службу код господина домина.

Катинка беше пристала женска, па је мила очи многоме мушкарцу. И пандур Миле радо ју гледаше и увек му беше мила, када би га погледала својим лепим оком и насмешила му се заманим погледом. У доколици помагаше јој захитити воде, поспремити у кухињи, нахранити краве и помести двориште.

Када би ју Миле видео засуканих рукава, како се врти по дворишту, занела би га облина пунане беле ручице и он би шапнуо: »О, само да је нашега закона!«

Слични осећаји сналазили су и Катинку. Што је више Мила гледала, све јој се већма свиђао. Тек ју узнемиривало његово хладно понашање спрам ње. Беше часова, када јој то и годило, и она би сама себи говорила: »И боље је тако. Он је туђинац, а да шта и буде међу нама, морала бих му признати своју прошлост, и онда би . . . Ох, та прошлост, та прошлост! Сав ми је живот њоме отрован.«

Тада би планула и љуто клела црну коб своју и од муке чупала косе. А када би ју узрујаност минула, склопила би руке и топло се молила Богу, да је сачува нова искушења.

Тако је било и тог вечера. Дошла је до таква очајања, да је била приправна да кидише на свој живот. Али пред њоме непрестано лебђаше благо Милово лице. Пред зору се мало примирила и спокојније стала мислити.

»Он воли јоргован,« шапташе. »Да му крадомице донесем једну гранчицу, која би мирисом испунила ваздух у његовој соби. Али не, то не би било паметно . . . Он воли јоргованово цвеће. У башти се баш лепо расцветао. Па што? Крадомице ћу ући, он не ће ни опазити, а када се пробуди, осетиће бајни мирис и биће му мило.«

Готово несвесно устане с постеље и отиде у башту. Вејаше праскзорје. Подигну скуте, зађе у росну траву и стаде крај расцветала грмечка јоргованова. Откину најлепшу гранчицу, грм се заљуља а роса се просу по земљи. Крадомице се ушуња у собу, где спаваше Миле.

»Мирно спава,« шапну и затакну гранчицу врх његове главе.

Када се повратила у своју коморицу, беше некако узнемирена . . . Лати се посла, само да забашури мисли и осећаје, што јој се ројили у души и срдашцу.

Кад се Миле пробудио, осетио је угодан мирис.

»Као од јоргована!« промрмља онако бунан. »Али откуда овде јоргована?!«

Протрља очи.

»Ма јесте мирис јоргованова цвета!«

Погледа око себе и спази над главом гранчицу, окићену мирисавим цветима.

Миле узе гранчицу па је примирише . . .

Ма јесте, ево јоргован! Али како! . . . Катинка . . . Да, ми смо синоћ говорили о јорговану. Ох, како само мирише, чини ми се мирис девојачких недара . . . Катинка душо . . . само да си нашега закона, била би ми љуба вереница.«

За тим се замисли па онда тихо прошапће:

»И то ми је нешто! Зар она није цура као и наше, а можда и боља.«

III

Прикладан је момак тај пандур Миле. Истина пандурско одело не пристаје му најзгодније. Широке чакшире, које сижу мало ниже колена, овелике, доста незграпне чизме, које му на ногама клапају, кратак, широк хаљинац, који нашешурено стоји на њему, клобук, који му на очи пада а уши му до пола прикрио, — све то на њему као пабацано. Али када се обуче у стајаће сељачко рухо — а то бива сваке недеље и свеца — онда је прави момак, да му не ћеш наћи премца у свем Липовцу. Црне брчиће завитиљи, косу острага гиздаво зачешља, шеширић гиздаво нахери, чизмице на ногама шкрипућу, ма права слика миловидна момчета.

Многој је цури запео за око, многа га мајка зетом пожелела. Беше и понуда, да се прижени и добро окући, али се Миле не би мануо пандурије ни за сав Липовац.

Па није ни шала — мислио је Миле — бити пандур. Сељаци га прештимавају готово више него домина. Њихов је човек, па се без зазора могу с њим упустити у разговор о јавним стварима, потужити му се на ово или на оно, упитати га за ово или оно. А пандур то све знаде, јер је тако близу господи. Једном речи, пандур је код нашега чиче у великој чисти. Иде ли селом, тек ће један: »Куме Миле, де чашицу ракије!« а други опет: »Гутни де купицу гојилца!«

Пандурска плата, истина, није велика, али се живи а да се у њу и не дира. Милу је сада двадесетшеста, а од осамнаесте своје године пандури па је лепу свотицу скуцао, а то је све дао поштеним људима у зајам.

Има Миле и оца од својих шездесет година. И он врши »јавне« службе. Звонар је у селу, школски подворник и попин крavar. Поноси се стари Лаза својим сином, па га пази као зеницу у оку, а мази га као мати ћерку јединицу. Када год старцу достапе времена,

иде до свога сина, да се с њим поразговори. Има старац још и једну ћерку, али с њоме је одавна раскрстио. Удао ју био у добру кућу, али она се проневаљалила, напустила свога мужа, па живи с неким гољом у крајњој сиротињи. Старац ју презрео и не ће ништа о њој да чује. За то је сву очинску љубав пренео на сина, у коме ужива.

»Да ми је« — говори често старац — »мој Миле као она, давно ме већ не би божје сунашце грејало. Мој Миле је златно дете, радост у старости мојој, мелем мога живота.«

IV

Устао Миле, умио се и стао облачити стајаће рухо. Данас је недеља, треба се упарадити, заћи селом, гутнути где мало жежене ракије, намигнути којој девојчици, отићи до оца и мало се с њиме подиванити. Када се обукао, извадио је из џепа огледалце, стао сукасти брчиће и певуцкати:

Чујеш ли, Като, чујеш ли, злато?
Даћу теби жуту гуњу од лета.“

Када је био готов, изађе на дворште. Катинка је баш у тај мах била дошла до бунара, да захити воде. Миле ју тако лепо погледа и тако јој се мило насмеши, као још ни једном дотле. Катинку је тај поглед смео, а опет јој годио, тако годио!

»Ви сте, Катинка, уранили,« рече јој.

»Да, пуно је посла.«

»Како сте спавали?«

»Добро.«

»И ја. Целу сам ноћ сањао о јорговану, а кад сам се пробудио, гранчица јоргованова замирисала ми над главом.«

Катинка га погледа испод ока, а Миле, љупко се на њу осмехујући, настави:

»Чудо ми је, како је та грана доспела онамо! Бисте ли ви, Катинка, знала?«

Њој удари крв у лице, пограби крчаг с водом и побеже.

(Наставиће се)

Миле се поврати у собицу, затакну један цвџетак с гранчице за шешир па се упути у село.

V

Вече је. Миле опет седи пред општинском кућом и дира танке жице на ситној тамбурици а тамбурица извађа мелодију, која срцем потреса. Тако поје славуј, када хоће да примаме себи славујицу. Па и Миле је жицама тамбурице предавао осећаје своје, а жице су те осећаје преносиле до оне, којој беху намењени. Катинка је довршивала неки п сао, а када до ње допреше слатки звуци, задрхта јој цело тело. Не могаше одолети а да не пође месту, одакле долажаху звуци. Дође тихо и наслови се на зид. Миле уз тамбуру певаше:

Ил' ме љуби, ил' ме се окани,
Ил' ме младу ти у гроб сарани.

Занео се. Рука му механично пребире пером по струнама а очима се загледао у далеко небо, где трепећу хиљадама ситне звездице.

Из те занесености прену га тихо јецање. Он се обазре а кад опази Катинку, би му чудно. Нагло ју запита:

»А што плачете?«

Она јецаше даље.

Он је онда забринут и благо упита:

»Шта вам је за бога?«

Она само ћути и утире сузе.

»Је ли вас ко увредио?«

Она главом, да није.

»Па шта вам је? Кажите, што плачете?«

Он ју је тако нежно питао, да је Катинка осећала неку раздраганост. Погледа му дубоко у очи и полугласно рече:

»Ваша ме је песма зенела! Ја вас волим...« и побеже.

Миле уздрхта. И би му мило, и би му тешко...

Хладан ветар дуну, месец се сакри за облак и настаде тама. Миле узе у руке тамбурицу па оде у своју собу.

Јован Добријевић

ДНЕВНИК ЈЕДНЕ ЖЕНЕ

ОД ОКТАВА ФЕЉЕТА

Маја 1872

I

Ад сам била у манастиру, моје се тромесечне белешке скоро непроменљиво завршивале овом дефиницијом моје моралне персоне: „Срећан карактер; дух разборит; озбиљност

над годинама јој; парав добро доведена у равнотежу. Међу тим савест мало немирна.“

— „Савест мало немирна“, — не велим да није. У осталом, лепо молим те госпође да ми опросте, али је баш са свим противно. Кад се већ моје драге

учитељице превариле у том, није чудо, што се свет вара исто тако. Ја мислим да је мој спољашњи изглед узрок тим лажним осудама. Ја сам веома гаврава а бледа, моје лице, правилно већ до досаде, такођер је озбиљно како само може бити младо женско лице. Доста изражена кратковидост даје израз сановне индиферентности мојим црним очима (чији би сјај, без те кобве прилике, зацело био недољив). Даље имам од природе неки миран начин, кад говорим, кад ходим, кад седам, и ма шта кад радим, а тај начин тек даје посматраоцу илузију о некој равнодушној озбиљности. Ја немам никакве жеље и немам никаква средства да поправам у том погледу лажно јавно мишљење, и једина ће моја бележница знати, да је та озбиљна, разборита и добро у равнотежу доведена Шарлота управо ванредно романтично и страсно младо чељаде.

Па ето за што тако касно инаугуришем ту величанствену бележницу, коју сам у ентузијазму купила на три дана по одласку из манастира и која већ од три године амо чека моје прве искрене саопштаје. Двадесет сам пута села пред те беле стране, жудећи — као по бријач краља Миде — да њима јавим своју тајну; двадесет је пута учинила моја „немирна савест“ те сам бацила перо. Она ми је говорила, та савест, да сам наумила нешто неразборито и зло; да ће навика: регистровати своје утиске, размишљати о својим осећајима, гладити своје снове и овапућавати их, имати неизбежну последицу: распириће у мени тај романтични и страсни основ, који је у женскиње опасна диспозиција, који може бити кобан по мир и достојанство мога живота, и који би ваљало што пре да без престанка гледам да утишам и угушим.

Неколико речи, које је тога вечера рекла моја мајка, разагнале су, хвала богу, те скрупуле. Имали смо гостију на ручку. После се играло секретарске игре: писала се питања на цедуље; цедуље се савијале па се бацале у котарицу; свако је морао узети по једно питање и на њ одговорити по што по то. Али један од наших гостију, неки млад посланик, који је много држао на своју особиту памет, увек је себи тако удесио, да је задржао своје питање, како би на њ одговорио са више ефекта. Сам је себе запито: „Која жена врши своју дужност?“ Ја сам била одређена да одвијам цедуље те у исто време прочитам и његово питање и његов одговор, који је гласио овако: — „Она жена врши своју дужност, која не тражи романа у животу — јер ту нема берићета; која не тражи појезије у животу — јер дужност није појетична; која

не тражи страсти у животу — јер страст није ништа друго до углађено име за порок.“

Ласкав шум повлађивања, у који сам и ја имала кукавичлук да пристанем, поздравио је ту лепу изреку, а аутор је свој инкогнито издавао скромним смешењем. Но у тријумфу му збунио га је узвик моје мајке, која је напрасно прекинула те престала плести:

— О! о! Опростите! — повикала је. — Ја не ћу пустити, да такве јереси на лијо прођу пред овим младим женским светом! Под изликом да хоћете жене да створите таквима, које врше своју дужност, хоћете ли да их створите будалама, млади пуританче?... Пре свега ја не разумем ту манију, да човек свагда насупрот меће страст дужности — страст овамо... дужност онамо — као да једна мора бити противност другој... Али човек може страст ставити у дужност... и не само може, него мора... и ја главом ћу вам рећи, драги мој господине, да је то баш тајна животу у поштених жена... јер дужност са свим сама доста је сувонарна, уверавам вас... Ви велите, да није појетична?... То је са свим и моје мишљење; — али треба да постане појетична, како би је човек радо и весело практиковао... а баш да појетисемо обичну дужност, на то нам служе они романтични расположејаи, на које ви бацате анатему! — Ако се икад ужените, покушајте те узмите жену, која није романтична, па ћете видети шта ће бити!

— А шта ће бити? — запито млади посланик.

— Биће то, да ће јој се све у животу учинити плитко и ситно... пре свега муж — извините! — за тим огњиште, деца, па и сама вера... О, Боже мој! Не треба садашњи нараштај оружати против романтичних идеја, мој господине, ја вас уверавам... није за сад опасност ту... Не ћемо ми пропасти услед ентузијазма, пропаћемо услед плиткости... Но, да се вратим нашем поданичком полу, који је и онако сам у питању, погледајте жене, о којима се говори у Паризу — велим оне, о којима се говори сувише — да ли њих упропаћује њихова појетична имагинација? Да ли их заводи јагма за идејалом? О, мој господине, то су, бар трећина их, најпразније главе и најлиће имагинације на свету!... Госпође и госпођице, додала је моја мајка, верујте мени — немојте се снебивати — будите ентузијаскиње, будите романтичне до миле воље... Гледајте, да у глави имате ма само зрнце појезије — бићете онда лакше поштене и сигурније срећне... Појетичан осећај у женскиње јесте тамјан у цркви... јесте весеље у добру!

Тако је говорила добра моја мајка — покојна

— и с тога ја ево најзад отварам, у поноћном часу а у миру савести своје, своју драгоцену бележницу, и с тога ево смем себи у очи рећи:
— Здраво, романтична и страсна Шарлото!

II

20 маја

Јуче сам била у својој соби, баш сам мало свирала и певала, а оно наједаред као холоујина улети Сесила de Stèle, моја другарица од детињства и најбоља пријатељица у манастиру, узме ме за руке и кликне својим јасним гласом:

— Шарлота, јеси л' ти још једнако моја мила сестрица, мој путевођа, мој бранич, моја мала духовна мати, моје златно срце и моја кула од вилдиша?

— На што сва та литанија, чедо моје?

— Јер ми ти можеш учинити голему услугу... Замисли само, мој отац одлази...

— Генерал иде из Париза?

— О, само на неколико недеља. Иде да обиђе војску и да надгледа... За то време шиље мене на село, у Ер, до моје тетке Луверсијевице у сред шума... Моја тетка Луверсијевица врло је добра жена, али живи сама... онде... у свом старом двору, са својим сином, мојим братићем Рожером, ти га знаш, који је пола луд од како је онако страшно рањен био у рату... Нема руку... нема ногу... не изгледа више као човек. Кукавац!... Мора га човек сажаљавати... али, најпослед, ти судиш по томе, каква је унутрашња страна! — И ја сам рекла свом оцу: „Мој оче, ићи ћу... али то је изгнанство, то је очајање, то је смрт... ако ми не допустите да поведем Шарлоту...“ — „Поведи Шарлоту“, рече ми мој отац... и ево те ја водим!

— Али, слатка...

— О, не реци, да не ћеш, молим те... иначе ћу издахнути ту пред твојим ногама!... Учини ми ту жртву... Ко зна, у осталом, можда нам не ће бити дуго време... нас две ћемо се већ знати забавити... јахаћемо, свираћемо у четир руке; па онда, најпослед, има ваљда нешто и суседства онде... Па знаш шта, слатка? Ми ћемо им заврнути мозак... ти твојом врашком лепотом, ја мојим малим подобностима, — са оним нечим што ми је својствено, и што сви кажу да је — нешто *исеће*!

Ја наберем своје црне веће и у свом најдубљем контра-алту запитам:

— Како ти то велиш, Сесила?

Она се исправи преда мном некако хвалисаво и, показујући ми своје мале оштре зубе, понови:

— *Псеће!*

— Ко те је научио тај несмисао?

— Мој отац — рече она.

— Но јеси чула, твоја би мрти грдила твог оца, да је жива.

Она ме погледа оштро са своја два велика, бистра ока, која се напунише сузама; стане ми љубити руке и полугласно ме замоли:

— Је ли да ћеш доћи?

— Али, слатка, ја не могу оставити своју мајку!

— Твоју мајку? Ја ћу и њу повести. На све сам ја мислила. Писала сам својој тетци, и ево од њене руке најлепши позив за твоју мајку. Води ме до ње.

После два минута улетела је Сесила у салон, жестоко залупивши врата. Моја мајка, која се тргне од најмањег жагора, чисто задрхта.

— Ах, Боже! Мора да се десила несрећа... смем се опкладити да се десила несрећа!... Дед брже говори, шта је?... Шта је?

— Ево писмо од моје тетке Луверсијевице, госпођо.

— Ох! Кукавна госпођа Луверсијевица! Кукавна жена!... Како јој је?... Богме је та много препатила!... Па њен кукавни син!... Еј, Боже!... Сироти људи!... Па шта је рада од мене?

— Будите тако добри, па прочитајте госпођо.

Моја драга мајка прочита писмо па се чисто забрине. Кад диже очи, види Сесилу како је пала њојзи пред ноге на ћилим, склопила руке па к њојзи дигла своје лепо лице.

— Е, гле! — рече моја мајка. — Није рђаво!

— Дакле хоћете, госпођо!? — кликне Сесила.

— Боже, слатко чедо — одговори моја мајка, љубећи је у чело — ја ћу ти рећи, да у оште баш бог зна како не марим сељакати се... Чак ми је и неугодно... али, с једне стране, видим да је ова мала свечаност удешена међу Шарлотом и тобом... с друге стране, госпођа Луверсијевица позива ме тако нежно, тако топло... она ми улева, у осталом, толико саучешћа, кукавна жена!... Међу тим да се добро разумемо... Што се тога тиче да се мало прођем, могу мало и претурити преко главе. Али ићи да уђем па да изађем, да распремим сандук и да га спремим а да не оданем... не, то не! Ја одиста не бих волела наметати се твојој тетци, али најпослед, хајде видећемо... овај позив, на колико времена?

— Госпођо, на толико, колико се Вама буде свидело... шест недеља... два месеца...

— Па добро!... То је мало сувише! — рече моја мајка.

Једном речи, удесило се да ћемо за десетак дана поћи, грофица d' Erta и ја да стигнемо моју дру-

гарицу Сесилу, која је отпутовала прекјуче: Једва нам је десет дана било довољно да се спремимо; можете мислити кад је моја мајка понела своја три шпанска дувара како би отклонила промају, која зацело бесни у том старом двору. Ја надгледам тај големи пртљаг а у тишини замишљам мотриље, куле

према северу, галерије пуне предака и аветиња, па онда оног кукавног, у пола лудог богаља, који без сумње своју кукњаву уплеће у зујање ветра по дугачким ходницима.

Еј, како ли ме то све усхићава!

(Наставиће се)

Н О У К А

ХАРТИЈА ОД ДРВЕТА

Од Граца до Кефлаха начињена је жељезница, да извози смеђи угаљ понајвише из кефлашких угљара; али имаде и других ствари, које се у велике довозе и одвозе. Тако је одмах близу кефлашке станице Пихлинг, куда се из Фордериберга шаље звиздана или ливенога жељеза, да се ту од њега прави меч или мекано жељезо (гвожђе), које се отален развози на све стране.

Заиста је нама мило гледати, како се плоче од звиздана међу у живи угаљ и с њиме мијешају дугачким жарачем, али марљивом раднику пуца особито љети мозак од ватре, а од труда купа се у своме зноју. Чисто ми се чини као да и сад гледам, како се бубла усјаонога меча вади из оне пећи и на тачкама*) привезе к справи, која се с њих дигне и под велики гвоздени маљ смјести, да под њиме добије већу густоћу и одређени облик. Вриједно је видјети и оно истезање или тањење ове коцкасте масе у четвртасте шипке; о, како се вијуга и пружа ужарено жељезо, вај како ли га брзо и они млађани радници дочекују и с клијештима у рукама затичу у све тјешње и тјешње отворе, док не буде до мјере истегнуто!

Жао ми је што не имадох када да завирима у коју угљару или рудокопњу угља; журио сам се да у Фојтсбергу разгледам творницу стакла и хартије. Управо сам погодио са својим друштвом доћи у творницу стакла, кад су правили фртаљуше (бочице од четврт литре), цилиндре за свјетиљке и скленце за укухавање воћа. Некако је човјеку необично, кад уђе у коју творницу, јер у први мах све му се причиња друкчије него што му стручне књиге кажу, али се опет брзо нађе у свему. Нек остане за други пут како се прави стакло и

како се глача (или бруси), гравира и бојадише, па и како се од каше начини труба хартије из једнога комада, који је десет тисућа метара дугачак; а сада да чујемо како се од дрвета прави сурогат за хартију.

Међу оним материјалом, што га у реченој творници требају за прављење хартије, бјеше много печа или труба »дрвенога штофа«. У овоме вијеку, гдје се толико папира или хартије троши за свашто, не може нико да намакне толико рита или прња колико их треба, прем да и сиротиње бива сваки дан све више и више; па за то су људи тражили и још траже сурогате, т. ј. таке ствари, којима би се дао нахнадити тај недостатак.

Гдје су она времена, када су људи само у камен, у олово, у непечену опеку (цигљу), у дрво, у слонову кост итд. урезивали што су жељели да се знаде или да се сачува за позна покољења? Писало се његда и на брезовој лили, и тако су ондашњим »ђацима« улијевали мудрост брезовим материјалом са оба супротна пола. Нестаде и дрвених таблица, које су биле бијелом бојом намазане или воском навоштене, али се и дан данас чује у народу: »Држи као у воску«. Има једна водена биљка што је зову »*Rarugus antiquorum*« или »*Superus Rarugus*«, па од ње су од памтвијека у Јегипту правили материјал за писање, који се звао као и биљка »*rarugus*«; па је и у Кини Бог зна од када било такога материјала, али од памука. Но у Јевропи су тек у XI вијеку почели градити материјал за писање од памука и памучних прња, али је име »папир«, поставши од ријечи »*rarugus*«, прешло на све, на чем се пише, изузевши пергаменат, који је прављен од овчјих, козјих и магарећих кожа. Пишу, да су у историјско доба Грци за биљку

*) Тако се у ручна колица с једним точком (колом).

и за материјал од »папируса« имали и име »chartes« (латински »charta«), па од те ријечи да је потекла и наша »хартија«.

По што нема доста прња, особито пртених, ту су свакојаки сурогати. Осим траве, која се зове халфа или еспарто (сродна је с нашим ковиљем, а од лишћа њенога јесу оне »сламке« у »вирђинкама«), најважнији је сурогат »дрвени штоф« и »дрвена целулоза«. Почетком друге половине овога вијека ударише у шуме тога ради, а гдје се иначе не могу старе шуме уновчити, ту би требало радити о овом сурогату, јер њиме се тргује и преко мора. Од свакога дрвета не да се изрезати светац, па тако свако не ће ваљати ни за тај посао.

Фојтсбершка творница хартије прави сама себи »дрвени штоф« у Либоху, и то по уре хода од села, у коме је гробље одмах уз нову школу. По Штајерској има доста шума, у којима је смрча (Fichte) главно дрво; па и ту се »бруси« смрчевина. Окресана и огуљена стабла испилају на пањиће, који су дугачки онолико колико је дебео млински камен, који ће их послје раскидати на танка влаканца или нити. У пањићима има вржова (чворова), па да не би кварили камен изврте се сврдлом ван. Који је предебео, расцијени се на двоје на троје. Сад се пањићи дижу на горњи таван, гдје су и млинови. Од шест каменова два се окрећу на вретену као какав тоцио, а четири опет као горњак у млину или воденици. Сваки камен ограђен је околишницама и покривен је поклонцем, само су у околишницама остављени отвори, куда се пањићи међу унутра. Удешено је већ да се овај пањић притискује на обод камена, а то ради потег на једном крају синдира, држећи га непрестано у затегу.

Испод крова велика је вододржа, из које

се наводи вода у ове млинове, да се не запали дрво, да спира откинута влаканца или длачице и да их низа заједнички жлијоб снесе у двије велике посуде. Уз пут се заустављају подебље длачице, да буде »дрвени штоф« једначнији. У овим посудама раставља се вода с длачицама, јер у свакој се окреће шунаљ ваљак, којему је облина пуна малих јамица, да у њ вода улазити може а влаканца да се хватају по њој. Из ваљка отјече вода на посебну рупу у ријеку Кајнах, а влаканца са ваљкове обрине приањају за ткање што се окреће око ваљака, и с њиме долазе међу два ваљка, да се ту сваљају или збију у лист и прилично изажму.

Од оних пањића поставши лист навија се на горњи ваљак, као што се и. пр. на навијалци навија основа на стражње вратило. Овај лист бива сваким окретњем дебли, па кад је навитак дебео као хартија за корице од књига, онда се уз дуж ваљка разреже коштаном ножем и скине се. Од више оваких навитака савије се на дасци пред ваљком печала или труба, те се ове трубе онако мокре отпремају у Фојтсберг.

У овом »дрвеном штофу« све је што је и у дрвету било, па с тога није без замјерке ни хартија, у коју је мање од половине овога сурогата, а камо ли још кад је од сама њега начињена. Велика јој је мана, што на свјетлу изгуби своју бјелину, т. ј. постане жућкасто-смеђа. Али кад се с помоћу хемикалија од дрвета направи сурогат, онда се овај хемијским начином добивени за разлику од онога механичким начином начињенога дрвенога штофа зове »дрвеном целулозом«. У дрвеној целулози нема оне примјесе, с које дрвени штоф губи своју боју, па за то је тај сурогат много бољи; а и хартија, у којој има дрвене целулозе, дужи ће имати вијек и не ће се лако крхати.

Мојо Медик

КЊИЖЕВНОСТ

V A C I L L U S E R O T I C U S

Естетика је данас признана као наука. Као таква има она своја научна правила и своје законе. Као таква мора и она бити истинита и егзактна. Своја правила примењује она највише у лепој књижевности. А ова опет ослања се на све друге науке редом Цртајући живот

и људе, долази у додир са социјологијом, са правом, са религијом, природним наукама итд.

Но највише укршта се лепа књижевност са једном граном природних наука, са медицином. И једна и друга имају за предмет својих студија човека, његову спољашност и ње-

унутрашњост духа. И ту се обе укрштају у питањима бијологије, физијологије, па негда и патологије човека. Говорећи о човековим мислима долази у додир са психологијом, али негда и са психопатологијом, говорећи о његовим јадима са социјологијом, али негда и са судском медицином.

Има прилика, где приповетка, говорећи о болестима човековим, засеца једино у сферу медицинскога знања. Тада видимо, где са оним средствима, који јој стоје на расположењу — а главни јој је тако рећи реагенс: љубав човечја — долази до неких закључака, који песнику, као просту посматрачу из његових премиса, могу да буду правоваљани, а стручњаку медицине то нису.

Овим редовима хтео бих неколико таквих примера из наше лепе књижевности да покажем, где се обе научне системе не слажу, шта не буде коме на одмет. А рашчистити појмове ни у једној грани научних истраживања није штетно, јер тежња свију наука јесте: истина. Па ако два научна система противно тврде, убијају у човеку веру у праву истину, за којом мора и дух човечји да тежи.

Обе научне гране, и лепа књижевност и медицина, морају потписати ову вековну истину: да је здравље највеће добро и највећа срећа људска. За индивидуум је срећа у здрављу проведени век; за породицу здрав, снажан подмладак; за државу здраве прилике, добро здравствено уређење. Ту истину признају све науке и њу треба да потпомаже и право и религија. Здраве мисли, здравље у друштву може да помаже и шири и лепа књижевност.

У старом веку је једна мала државица, Шпарт, поставила здравље држављана као темељ свом државном уређењу и главни принцип друштвеног напретка. С тим је и успела, јер је збиља дошла до снаге и угледа државног. Својим јунаштвом и родољубљем остала је узор свему свету. А она је спровела тај свој принцип на округан, примитиван начин: уређењем о Тајгету. У данашње време личне слободе не може ни једна држава поћи за Шпартом. И ако уређење данашњих градова, начин живота са непрестаним напорима душе и тела, не може да ствара само »људе соколова ока или плећа као град широка«, али наука је слободна, њена је реч моћна, она је данас савршенија но пре, она се тако лако, на толике разне начине, штампом, шири, да

је могуће сваком човеку чути и послушати њену реч. А она мора знати животна правила, помоћу којих је друштву можно доћи не само до здравих војника и јунака, но и до грађана здравих духом и телом.

Без сумње је главни предмет лепој књижевности неговати чисту и племениту љубав. Са тог гледишта посматра она људе и друштвено уређење. А медицини је опет главно здравље човечје, и са тога гледишта посматра она и човека и друштво, па чак и продукте и мисли лепе књижевности о човеку и друштву.

Данашња медицинска знаност дала је профилактици највећу важност, наиме спасавању човечанства од болести тиме, да се од њега отклони болест, па је поставила и неке главне, основне болести, којих нам се прво ваља чувати, ако хоћемо да утврдимо у народу здраво покољење. Тај аксијом је поставила као темељ свију својих виших теорија, као исходну тачку својега гледишта на свет, као правило приказује га свету, које пружа аргументи довољно гаранције за сигурно здравље појединца и за одржање здравља у породици.

Тај њен главни принцип дотиче се главног предмета лепе књижевности, јер гласи: при одабирању љубавном пре свега ваља назити на породично, на наследно здравље. И тај је принцип довољан, да нас сачува од главних болести, с којима је најтеже човеку. У разговор о другим, случајним, болестима не можемо се овде упуштати. И с принципом тим — не мање неумољивим од онога шпартанског, кад би сваки саслушао глас науке, која га је слободно на вољу оставила — постигао би се успех, као и са шпартанским принципом, ојачао би се сој, род, племе и народ.

Рекосмо, да се ту укрштава лепа књижевност са медицином, и да лепа књижевност може и да шири здраве мисли и здравље у друштву. Па кад она упија у себе све што је лепо и добро из свију наука, кад је она у стању, да у светлом руху износићи пред друштво корисне, научне истине, да их популаризише, да их омили свету, онда би требала да се осврне и на хигијену друштва и на горе речено главно кардинално правило медицине. Тиме би користила човечанству, а избегла би суд природних наука, које данас свима наукама па и њој за мерило служе. Јер о све пре, но о природу се не сме она данас огрешити.

А кад знамо, да је лепа књижевност мо-

Њан фактор за ширење научних истина, то је не смемо изгубити из вида и морамо пратити рад њен, да ли је у сугласју с науком или не.

Медицина сме захтевати од лепе књижевности, да се не огрешу о њено правило: само што је здраво, то је и лепо. Аполон белведерски је леп, јер се у његовим мишићима, у стасу му, у свакој црти тела огледа изражено здравље; не претерана снага, нездрава дебљина и аномална грдосија, но нормално, здраво развијено тело са правилним цртама на лицу. Није ружан ни онај радник у изложби лепих вештина у Паризу, на чијем је пропорционарном телу сваки мишић, свака крвна жилица са напорна рада јасно изражена. Но бело филигран лице, ма како правилних црта, лице, које сваки час боју мења; танка кожа, испод које се на слепим очима свака жилица плави; водене, сјајне очи; или шта више: леп, витак стас и лице, но са каријезним костима или крпама на врату; или баш и пуначко тело са подбулим зелено-тавним или бледо-жутим лицем — то све не сме бити нити лепо нити узор песничке лепоте. Оно само, што одбреца здравље, то је лепо. И овде *est modus in rebus*, а тај ће наћи осећај песников.

Ако ко рече, да је то све јасно као сунце, ја ћу му рећи, да није све тако јасно у нашој књижевности. Ми видимо ту идејалисте, где са патосом певају белом, нежном лицу; где — занети лепим оком, дивним стасом, изразом лица — са самозатајом или превиђањем нескладности у целини уздишу, од прилике онако, као кад би ко за пре времена руменом, разривеном јабуком посегнуо. И тог идејала нестаје брзо и онда чујемо другу ноту жалосницу. Ми знамо те идејале у животу и чудимо се пустом заносу. У свагдањем животу гледамо свугде, где се заносе лепим лицем, које није у целини здраво. Такво не може бити свеопшти идејал.

Данас се тражи од лепе књижевности, да се ни она не пише ради саме себе, да нам не пружа само лепе речи, но и користи душевне, да се осврће на потребе друштва, да се пише за све слојеве народа, да их све задовољи, да задовољи и психолога и физијолога, јер ће само тада бити истинита.

Ако ко грешу у незнању, може се правдати или сажаљавати; али ако су позната правила, која су неминовна и која је природа над нама ставила, коју нам је наука, уочивши их

из природе, јасно изрекла, онда нема правдања. Ако ко, заслепљен спољашњим сјајем, срља у своју пропаст, он је за осуду. Кад би данас какав лекар написао »Ћулиће увеоке« у тузи за прерано изгубљеном љубом и децом, јер су сви били нездрава порекла, зар не би тада саучешће његове околине губило од своје јачине? Могу се и дивити дубљини бола, али кад се није пазило на тврде као стена и хладне као лед неминовне законе, који нас свуда прате, онда могу након свију уздисаја рећи: е па морало је тако бити! и могу извући само ту конзеквенцију, да не ваља поћи трагом унесрећенога песника, који је угушио у себи глас науке, но су га водили само осећаји те се унесређио.

На овај научни принцип узела је данас руска и француска књижевност обзира и она га вредно данас обрађује.

Ма како прозајички деловао анатомски пош у царству вилинском, држим, да ипак медицина има права, да подвргне лепу књижевност својој критици у оним питањима, која јој позајмљује, а све у интересу среће и напретка људског.

Мантегаца је писао »Хигијену љубави«. У тој је књизи идејалиста лекар спевао химну љубави као прави песник и узнео брак и љубав на здраву темељу као највећу срећу и као једино средство, које спасава од свих зала и друштвених јада. А има и »патологије љубави«. И кад би ју ко написао, морао би у свима тоновима, са Мантегацом, довикнути свету, да је грешна она љубав, која се склапа на нездраву темељу, јер »тешка је то клетва, која и на невинне пада«. Па још је већи грех, ако се та љубав у правој боји не показује, јер се тада шири заблуда, које се свет мора мало по мало отресати. Та није свака љубав и љубавни осећај здравље. А здравље мора пратити сав наш рад и телесни и душевни, јер оно је први темељ и услов успеху (в. Чед. Мијатовића »О условима успеха«). И у нашу лепу књижевност не смеју се уврежати продукти болесне љубави и болесних осећаја, јер пречистимо ли лепу књижевност, то ће утецај њен на омладину бити спасоносан, и за омладином повешће се и друштво цело. А кад здраве мисли и појмови прострује кроз жиле целе генерације, биће свеопштег напретка.

Рекосмо, да је љубав главна основица приповеткама и другим продукцима белетристике. Но и ту видимо штетне екстремне и заблуду.

Неким песницима су и гора и вода и месец и звезде, све, што снела о љубави, све, што је ту, ле ради заљубљена света. Много се може одбити на песничке фигуре, ал' где из песничких сањарија занесени свет може трпети, где наука од тог страда, мора се ставити брана. Дон-Кихотом се тргло друштво из религиозног фанатизма; сатира Хајнова добро је дошла немачком народу против оног душевног стања, у које га је бацила помамна струја Гетова Вертеризма. Над песмама лорда Бајрона многи је заклопио очи на веки. Но хвала Богу, данашња литература све је те струје сретно прекужила,

У прошлом је веку Лесинг писао о границама уметности и доказао, да се она не сме удаљавати од истине, да страх, бол, све да то мора имати својих граница при изражавању. Религиозном претеривању стају на пут природне науке. А опет све се науке надопуњују и помажу једна другој до идејала савршенства. Тако и лепа књижевност мора поштовати границе других наука и служити се њиховим напретком. Кад ексактне науке напредују, мора и она корачити за њима или другим речима: Пегаз мора јурити за локомотивом. Напредовао је деветнаести век у природним наукама, ал' не заоста ни приповетка под рукама Толстоја, Достојевског, Мопасана, Додета и других. Задубише се у дубине и наука и у дубине срца човечјег и друштвених прилика и одржаше се на нивоу савременог општег образовања.

Истина је света, да у свету има љубави и да је она главни зачин животу. Но не може сваки љубавни осећај лепа књижевност ставити за узор. Зар је љубав једног шипарца права, узорита?! Ту немој тражити мисли и ако нађеш силне осећаја, то су осећаји прерано пробуђене природе, која се у спољашњем свету не разазнава. Обично се љубав ту усредреди у првом познанству. Така љубав може се само приказати као незрела. И кад би у том књижевност била више ригорозна, било би мање зла у омладини. Кад би се користан и поучан принцип лечника (Ајленбург и др.) примио и ширио, да је до 24 године момку доба за развитак телесни и душевни, доба за рад, а не за љубавне сањарије, друкчији би били данас друштвени појмови.

Отворено тврдим, да ме Ромео и Јулија, чеда генијалног Шекспира, својом љубављу никад не заносе тако, као Толстој цртањем љу-

бави међу Љовином и Наташом у »Миру и војни«. Ту стојички Љовин, сеоски економ, не малакше духом са првог љубавног неуспеха, он озбиљан човек пред несташном шипарицом, но се повлачи на село и зарони у што напорнији рад око унапређења и својега и свога народа. Ромео и Јулија се трују на прву препреку. Која прича утече више разоравајући на дух читаочев и гледаочев? Док нас Толстој, аналишући тиху љубав и рад и за тим после успеха ону тиху срећу у породици, уздиже у више сфере човечјег позива, дотле нас друга прича баца у сентименталност, сањање, лудило. Сме ли за тим ићи данашња лепа књижевност?

Љубав је у човеку урођена, њу не треба развијати лепој књижевности, но оплемењавати ју. А ако се тек пробуђена љубав у шипарца узме за предмет, постићи ћеш веће добро, ако јој уцепиш мисли, које одговарају животним захтевима, који држе свет и друштво, и захтевима, које поставља наука.

Љубав одрасла човека, који је свестан своје снаге и свог положаја, са одраслом, разборитом девојком узорита је, јер ту стоје мисли и осећаји подједнако на вази, они се додуњују. Таку љубав цртају умни приповедачи данашње руске и француске приповетке.

Љубав је као и материја вечна, но као и ова промењива. Она је душевна особина, но као и све друге, као и мисли и осећаји, подлежи промени и у облику и у суштини представља. Наука преображава човека, па и душевне му особине. И идејал љубавни у данашњем савременом нараштају мора изгледати друкчије, но што је изгледао у средњем веку. Он се мора слагати са захтевима науке, а у првом реду са захтевима медицине.

На све горе речено није се до сад обзирала наша белетристика; она је до сад просто помагала мишљење светине и удаљавала се од чисте науке.

Тако је она преписивала утецају љубави на човека, који донекле постоји, далеко већу моћ, но што је може имати. А особито као чудотворцу каквом и пророку последници његови дају далеко већу моћ на тело и дух човечји баш у питању болести. Те тако смо дошли дотле да по њену причању нема болести у људској патологији, коју није у стању произвести гесп. излечити љубав.

Да оправдамо ово, што смо до сад у опште

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

рекли о нашој приповетци и лепој књижевности, прећи ћемо на примере из наше приповедачке књижевности, у којима је књижевност захватила у сферу медицинскога знања.

Ту ћемо видети, да су у нас три типа љубавне болести домаћа. Па кад данашња наука постанак већине болести на ситне, слободном оку невидљиве организме, на бациле, своди, назовимо и болести, љубављу проузроковане: bacillus eroticus. А три споменута типа, у облику којих би на наш свет реагирао бацил кад га љубав свађе, те се разболи, могли би врстити: а) bacillus eroticus pneumoniacus sive typhosus; б) bacillus eroticus tuberculosus; в) bacillus eroticus maniacus sive melancholicus.

Сваки ће се читалац, особито, који је пратио нашу приповедачку књижевност из последња два-три деценија, сећати оваких болесних јунака. А примера ради предочићемо им сиже, по једне приче.

а) *Ст. В. Поповића „Училишница“* и друге приче. Двоје се заволели млади и красни, за чудо и здрави. Но родитељи не даду та се узму. Она — паравно као слабија и нежнијег темперамента — разболи се, пада ни мање ни више но у тешку врућицу, која траје, како у којој приповетци, две, три, па чак и шест недеља. Лекар долази, маше главом, крха руке. У тој буну бунца она, сања и призива драгог. У критичном моменту виде родитељи, шта је с дететом, смилују се, зову њега, драгог, он долази, она га препознаје... болест се окреће на боље... криза је готова и срећа потпуна! Ох! ала срце дрхће у нежне читатељице: хоће ли, не ће ли умрети! Ох! како лети суза са нежна ока и клетва на родитеље, који не дају несретном заљубљеном пару, да се узму. но се прво морају разболети на смрт! Ох! та и ја ћу се тако разболети, ако ми све не буде ишло, као што ја хоћу, у љубави!

Заиста дирљиве су то приповетке, али ипак све је то неистина, којом нас кљука писац. А ако се нота у свим скалама crescendo за једним узором на брзо у приповетци појављује, мора и самом првом писцу бити смешно. То су све продукти болесне маште. А да ли ће их свет даље читати? Боже сачувај! Окренуће главу и од лене књижевности, јер кад прочита такве приче, има празнију главу, но пре, по што у место природних појмова, што би му овај озби-

љни свакидањи живот донео, у глави има неколико шупљих, безначајних фраза.

Споменути нам је, да се те врсте приповетке највише допадају полетарцима, шипарицама и почетницима и они их пишу на килограме, јер ту је лако наћи заплета. Некад је deus ex machina или какав дух из гроба извлачио таке приповедаче из неприлике, да покрену нежна срца на брже куцање и да се дође до свршетка, а кад је то постало досадно читалачком свету, онда се прибегло замршеним патолошким појавима. У лечењу и данас свет љуби предрасуду, бабе се негде још држе на цени, а чудотворци се увек траже.

По науци пак и једна и друга болест, врућица ил' упала плућа, јесу епидемичне болести, које заређају неки пут и на старо и младо и не бирају само слатку крв заљубљеног света, но и горку и очемерену крв — и то још понајпре — каква дегенерисаног скитнице. И у самом лечењу, према опажању лекара, љубав нити је лек нити шкоди.

Тај смо тип добро уочили од болести у љубави. А да ли је који пут љубавни бацил и шкрлет и богиње произвео, не знамо позитивно.

И није све то случајно у тим причама, но је љубав по описима просто узрок тим болестима. Ту се љубав зачиње на crescendo развија до болести.

Хоће ли још дуго тако мирисно цвеће, од кога се читалац не ће разведрити но од ког ће га глава заболети, на нашој књижевној њиви ницати или не, не знамо. Свакако нам изгледа, да се и наша литература последњих година већ заситила таквих измишљотина, да и она сад почиње износити реални живот. А кад медицина и култура уопште још дубље продру у шире слојеве народа, нестаће их, као што сада нема више прича о витезовима и вилама средњег века.

Је ли та болест стекла у љубавном свету поштовања, што се зове »Nervenfieber«? То је само назив, а прави су узрок бацили и то водом или зраком а не љубављу у крв унети. А љубавни јад није у стању ни на двадесет и четир сахата проузроковати повећане телесне топлоте Уопште у утецају афекта на човечје тело видимо, да се сваки дан грешу. Слушамо, како се од јада и једа сваки дан добија грозница и многе друге болести. Но главобоља са бриге и нерасположења није још грозница ни болест. Душевни живот има уте-

паја на тело, но не у оном плитком размеру, како то приказују наши песници. Афекти нису у стању оваке болести у сваком случају про- извести и без дубљег цртања нарави људске овака шаблона је бесмислена и безначајна. У

нездравом, диспонованом организму све иде, али треба приказати темперамент тај и орга- низам у правој боји, са свим утецајем поро- дице, наследства, образовања и околине.

Др П. Ј. Равин

(Наставиће се)

СТАРАЦ НОВАЧИЛО И ПОТУРИЦА

НАРОДНА ПЈЕСМА ИЗ ЛИКЕ

Вино пије Потурице млада,
Вино пије, а коњу наздравља:
„Здрав, коњицу, све уфање моје!
„Сјутра ћемо рано уранити,
„Кроз проклету гору Ромајлију,
„Онђе бива до три кажу страже:
„Једна стража Новачило старче
„Са својих двоје дјеце мало,
„Вјера тврда, ударићу на њих.“
Јутро рано Туре подранило,
Кроз проклету гору Ромајлију,
Па зајева грлом бијелијем:
„Гђе си сада, Новачило старче!
„Новачило, пасја прдачино!
„Гђе си сада поставио стражу
„Са својих двоје дјеце мало?“
Истом Туре у ријечи било,
Сабљом ману дијете Грујица,
Да ћ' Турету одсијећи главу;
А то Туре мудра змија било,
Па на главу штиту намакнуло,
Не море му да штите прес'јече,
А камо ли главу да одс'јече.
Увати га Потурица млада,
Па му б'јеле савезује руке,
Па га вјеша коњу о уњкешу;
Па зајева грлом бијелијем:
„Гђе си сада, Новачило стари!
„Да ти видиш дјетета Грујице,

„Гђе он виси коњу о уњкешу.“
Истом Туре у ријечи било,
Сабљом ману дијете Шујица,
Да Турету одсијече главу.
А то Туре мудра змија било,
Па на главу штиту намакнуло,
Не море му да штите прес'јече,
А камо ли главу да одс'јече.
Увати га Потурица млада,
Па га вјеша коњу о уњкешу,
Да не крива ни на једну страну.
Па зајева грлом бијелијем:
„Гђе си сада, Новачило стари!
„Гђе си сада поставио стражу?
„Да ти видиш двоје дјеце младе,
„Гђе мом коњу виси о уњкешу.“
Сабљом ману старац Новачило;
Но то Туре мудра змија било,
Па на главу штиту намакнуло;
Старац му је штиту пресјекао,
И русу му главу одсјекао,
И добра му коња пресјекао,
И два лакта земље заграбио.
Поће др'јешит' двоје дјеце мали',
И говори Новачило стари:
„Сад видите, моја дјецо драга!
„Да не буде старца Новачила,
„Би ли била од вас прдачина.“

Мојо Медић

ТОДОР БОСНИЋ И — ОДБРАНА СЕНТОМАША

Радо се овим одазивам позиву поштованог госп. Моја Медића у „Стражилову“ од 26 јуна о. г. и хоћу о јунаку нашем Тодору Боснићу онолико, колико је мени о њему познато, да прозборим.

Ја сам до доласка војводе Стевана витешког Шупљикца водио команде над баталијонима или ратним таборима све у Банату.

Кад је пак првих дана октобра 1848 год. при- спео војвода из Италије и узео заповедништво целе наше војске у своје руке, буде мени поверена упра- ва генералног штаба. Са тога места ја се обратим на нашег ироја Перу Бигу, да ми нацрта догађаје у Сентомашу од почетка рата до онога дана, кад је морао због заразе колерине са својим Варадинци-

ма напустити Сентомаш и место Шајкашима на одбрану уступити, а он лично заповедништво на Везирцу код Карловаца у своје руке узети.

Све оно, што сам у својој књизи „Erlebnisse“ на страни 53—64 под насловом „Das Lager bei St. Tomasch und Peter Bigga“ написао, беху податци Пери Биге, који је најпозванији био, да пише о догађајима у Сентомашу.

Он је дакле за моју књигу био најбистрији извор са тог војишта. Први нападај непријатељски на Сентомаш је бранио и сретно и сјајно одбио стражмештер (наредник) у петроварадинској граничарској пуковнији Тодор Боснић.

Боснићева „релација“ писана 20 јуна 1865 године у Старим Бановцима, јесте најбистрији и најпоузданији извор, јер ту говори сам јунак и заповедник ратни у Сентомашу. А Тодор Боснић је био озбиљан, одважан, неустрасим ратник, који се није знао хвастати нити туђим перјем китити; када би реч дошла о његову делању у рату, он је био скроман и истинит.

Где говори о првом нападају на Сентомаш и о сјајној победи, ту нико нема право више, да иначе говори, а најмање, да му одриче славу.

Његов мушки, јуначки карактер довољан нам је углед.

Што се пак тиче битке и наше победе у Сентомашу на појутарје Преображења: 7 (19) августа 1848, овако стоји ствар:

Пера Бига, ц. кр. капетан у варадинској граничарској пуковнији, приспео је лицем на Преображење у вече са још шест официра и 400 војника у Сентомаш. У оном тренутку, кад знанично ступи старији официр у рангу од онога, који је дојак заповедао местом или табором, у ове, у том тренутку заповеда овај у рангу старији официр, па ма био само за дан старији у истом чину, а не чека се ни на какве формалности у предаји.

У свима војскама је ратно правило, кад се десе два официра једног и истог чина у служби у једном месту, било то само на дваест и четир часа и краће, питају се за дан унапређења свог, те тако старији заповеда у сваком случају у том месту, докле су год заједно.

Кад је дакле Пера Бига 6 (18) августа у вече

У Бечу 4 јула 1894.

приспео у Сентомаш, онда је првим кораком у тврђаву постао њен заповедник. Да је дојакосњи њен славом окићени заповедник Тодор Боснић, ц. кр. наредник и народни капетан, као познавалац табора, и околине и прилика у Сентомашу, сутра дан био рука помоћи Пери Бизи, то му опет служи на част и славу. *Али командант места и битке био је Бига.*

Битка и наша најсјајнија победа на Сентомашу на дан 9 (21) септембра припада опет у славу Пери Бизи. Сентомаш је био наша ратна тврђава. Заповедништво над њом буде поверено од патријарха Јосифа лично ц. кр. капетану Пери Бизи. Он и нико други не заповеда и не управља војском у тој тврђави на дан битке и ван битке, *и сва слава као год и сва одговорност пада на њега.*

У оном позиву на мене баца се на народног пуковника а ц. кр. капетана Стевана Сурдучког, нека сумња. Ја то не могу допустити.

Ја сам 3 (15) јула 1848 обилазио по налогу патријархову наше таборе по Шајкашкој, и ту нађем Чичу под шатором, у пољу између Јарка и Жабља.

У Чуругу нађем се и упознам се са ц. кр. капетаном и народним пуковником Стеваном Сурдучким. Он је заповедао десним крилом наше позиције на Јарку, и чувао је главну везу између Карловаца и наше крајње тврђаве у Бачкој, са Сентомашом.

Ево како сам о том нашем састанку 3 јула 1848 у Чуругу у својој књизи „Erlebnisse“ на страни 28 написао:

„Пре неколико дана нападне Сурдучки на противника у Фелдварцу и отме место на јуриш. Противник не знадијаше какав губитак он са Фелдварцем претрпи. То место лежи на ушћу канала (Францовог) у Тису. Кроз Фелдварац води најпречи, и тако рећи, једини пут из Сегедина преко Бечеја у Нови Сад и град Варадин.

Сегедин и Варадин као главне стратешке тачке у непријатељевим рукама. Да још задржи противник Фелдварац, и да га је утврдио, био би наш Сентомаш од нас одсечен, и не би никоје везе ми с њима имали.

А Јарку и нашој војсци иза њега много би војска из Фелдварца досађивала“.

Ово је слава Сурдучкова јуриша на Фелдварац.

Јов. Стефановић Вилоски

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

КЊИЖЕВНА ПОЛЕМИКА

„ТОДОР БОСНИЋ И — ОДБРАНА СЕНТОМАША“

Да се разумемо!

У 26 броју овогодишњег „Стражилова“ мисли г. Мојо Медић, да је оно криво, што сам ја у „Летопису Матице Српске“ (178 књ., 136 стр.) приметио: „*да је у Сентомашу на дан првог неармијанског напада на тај стан заповедао пуковник Стеван Сурдучки*“, и држи, да ми је с тим била намера окрњити војничке заслуге покојног капетана Тодора Боснића. По извесним подацима доказује нам г. Медић, да је Боснић од почетка одбране Сентомаша, па све док није после битке дана 7 (19) августа (1848 год.) предао управу тадашњем потпоручнику Бизи, управљао тамошњом војском.

Нека ми г. Медић опрости, што му на ово морам одговорити у првом реду то, да је овде нешто бранио, што у опште није требало ничије одбране. Где нема нападаја не може бити ни говора о потреби одбране. Нити сам напао на заслуге покојног Тодора Боснића из доба народног покрета, нити ми је у опште била и намера, да му крјим те његове заслуге; не бих му их крјио из разних разлога, од којих ћу само да споменем, да је Боснић тада заповедао у једној од народних позиција, која је уједно била и нарочити кључ, да се лакше и Шајкашка одржи, као што је то после над Сентомаша и показао; а и Тодор Боснић је био, ако и не родом, Шајкаш, по што је и он служио у шајкашком батаљону.

Као што то и г. Медић на 414 стр. „Стражилова“ спомиње, ја сам на 136 стр. споменутога „Летописа“ истина замерио г. Голупском, што није у својим „Успоменама“ навео, да је на дан првог нападаја на Сентомаш, 2 (14) јула 1848 г., у месту заповедао народни пуковник Стеван Сурдучки, а не Тодор Боснић. Али основу за ту тврдњу моју нисам измислио, него сам је на дотичном месту (135 стр. споменутог „Летописа“) навео, да се може свако и осведочити о истинитости онога, што сам ја рекао. Један је од тих извора *званични* извештај Сурдучкога из Чуруга од 20 јула 1848 г. на главни одбор српски. По овоме је оног истог дана, кад је Боснић стигао у Сентомаш са две компаније Петроварадинаца, које је по предлогу Стевана Сурдучког главни српски одбор послао био, тамо приспео и Сурдучки, од куда је он тек сутра дан и после битке у Чуруг отишао. То сам ја и на стр. 135 до 137 споменутог „Летописа“ рекао, а ништа више ни мање, пак немам ни сад од тога ништа одузети; али имам овде нешто да додам.

Да г. Медић није из мог списка само неколико речи истргао, него да је све оно мирно и пажљиво прочитао, што сам ја на споменутом месту рекао, или да је, још боље, наведене моје изворе потражио, он — мислим — не би запитао: „А гдје бјеше Сурдучки?“, и не би мислио да је Сурдучки у то време био у Жабљу, а мени не би подваљивао нешто, што ми ни у сну не дође, наиме, да сам ја хтео Боснићеве заслуге да крјим и на кога другога пренесем, па ма тај други био и наш покојни старина Стеван Сурдучки, који је у осталом бар толике исте заслуге стекао у народном покрету онога доба. Разуме се, да се не може од мене искати, да ја овде све те заслуге Сурдучкога набрајам, јер би иначе морао описати велик део читавог тог покрета.

Па кад је Сурдучки на дан 2 (14) јула и за време првог нападаја у Сентомашу био, као што је то он сам у споменутом свом званичном извештају, а и много доцније у својим „Догађајима из српског покрета у Угарској 1848 и 1849 г.“ („Наше Доба“, 95 бр., 1889 г.) рекао, а није до сада јавно побijen, е онда се разуме по себи, да тога дана у Сентомашу није могао командирати Боснић, који је тада био само ц. кр. стражмештер и народни капетан, него Сурдучки, као тадашњи ц. кр. капетан и народни пуковник. А ми морамо имати толико пијетета и према покојном Сурдучком те бар све донде веровати, да је и он истину рекао и написао, док се противно не докаже. Извештај Сурдучкога од 20 јула 1848 г. пак не коси се ни са оном релацијом Боснићевом, коју је овај у Старим Бановцима 20 јуна 1865 г. потписао, а г. Медић у „Стражилову“ споменуо. Нека је Боснић био и на дан првог нападаја, 2 (14) јула 1848 г., именовани командант утврђеног стана Сентомаша, ипак је та команда привремено и природно прешла на много старијега у чину Сурдучког, како је овај тамо био. А овај је био у оно време још и командант целе Шајкашке и Бачке. Тако је бар по војничким прописима свагда био, да старијем на истом месту припада команда.

Да није Боснић после првог нападаја у Сентомашу управљао народном војском, нисам нигде тврдио, нити ћу тврдити, јер је он после збиља и био командант у Сентомашу све до 6 (18) августа 1848 г., кад је Сентомашу у помоћ стигао Пера Бига с једним батаљоном Петроварадинаца.

Г. Медић вели о Стевану Сурдучком, да је овај

морао из Земуна да бежи, и нарочито би желео да дозна: „је ли и Сурдучки у те дане (кад је био први нападај — т. ј. на Сентомаш —), био извикан за војничкога бегунца. Одговор на ово питање одлучује — вели г. Медић даље — ко је огрешио своју душу пишући што није право“. Наравно да и са овим опет мисли мене, као да ја нисам писао право, кад сам рекао, да је на дан првог нападаја на Сентомаш, 2 (14) јула 1848 г., овде заповедао Сурдучки, а не Боснић. И на ово питање не треба нам никаква другог одговора, па ни од г. мајора Стефановића-Виловског, нити пак од кога трећег. И на ово деликатно питање одговара нам сам покојни Сурдучки својим већ више пута споменутим званичним извештајем из Чуруга од 20 јула 1848 г., односно својим учествовањем у боју при одбрани Сентомаша 2 (14) јула 1848 год. У оно доба беху Срби, бар формално, још на криву путу и сматрају се још као противници царево и краљеве воље. Ко се, дакле, од војника већ онда придружио Србима, тај се следствено морао са војничког гледишта сматрати као војнички бегунац.

Шта је пак покојни Сурдучки у оно доба у Земуну радио и кад је и како он ову варош напустио, но није бегео, као што то г. Медић мисли, а како је на српску страну прешао, одвело би ме далеко, кад бих ја све то овде причао, а за све то бих вероватне податке имао. Нека се, дакле, штовани читаоци задовоље, да их у овоме погледу упутим на оно, што је сам Сурдучки написао у својим „Догађајима из српског покрета у Угарској 1848 и 1849 г.“, наиме у 95 броју „Нашег Доба“ за 1889 г. Ове догађаје описао је Сурдучки верно, али у погледу датума не доста јасно. Као што нам сведочи извештај његов из Карловаца од 3 (15) јуна 1848 г., бр. 80, на генерал-команду у Петроварадину (у ратној архиви у Бечу, Acten des slav. General-Commandos, 1848, VI, 63 C), а и извештај војничке команде у Земуну од 1 (13) јуна 1848 год., бр. 145 Praes., на исту генерал-команду (на истом месту, 1848, VI, 52), напустили су Шајкаши (две компаније на шајкама) Земун ноћу између 12 и 13

јуна (п. н.) а стигли су тај исти дан после по дне под Карловце и ту се ставили главном српском одбору на расположење, дакле други дан после духовског нападаја на Карловце од стране петроварадинске посаде.

Имам још у једном погледу нешто да приметим г. Медићу односно његових извора. Он каже, да је Тодор Боснић, који је у почетку народног покрета стражмештар био, због тога, што је на српску страну прешао, био проглашен за војничког бегунца и да тога ради и није после код *варадинске иуковније* ни постао ц. кр. официром, већ код Шајкаша, а да је постао поручник (лајтнант) 8 септембра 1848 г. п. н. Дакле и у овоме погледу не полаже г. Медић никакве вредности на оно, што сам ја рекао у примедби на 133—134 стр. 178 књ. „Летописа Матице Српске“ на темељу „Conduite-Liste der Oberofficiere des k. k. Csakisten-Grenz-Bataillons für das Jahr 1849“, дакле по званичном исказу. Но жао ми је, да ја на основи тог званичног документа, који се у оригиналу налази у батаљонској архиви у Тигелу, при свом и на даље остати морам, наиме да је Тодор Боснић постао код петроварадинске регименте не само лајтнант, него још и оберлајтнант, а да је тек 5 фебруара 1849 г. (п. н.), као ново наименовани капетан друге класе, премештен шајкашском батаљону, али и уједно једном сремском провинцијалном батаљону на службу додељен био.

Што се, најпоследње, тиче разлике у дану наименовања Тодора Боснића за ц. кр. лајтнанта, између онога, што сам ја рекао, и тврдње г. Медића на то имам опазити, да та разлика није така, да би била непојмљива. Разлика је та само од четири дана, а могла је постати отуда, што је у моме извору као дан наименовања назначен дан дотичне потврде од стране надлежне војничке власти, а у извору г. Медића узет дан, којег је та новост до Боснића доспела или којег је дотични декрет издат.

Ово је моја прва а и последња г. Моју Медићу за ову прилику. Није ми до полемисања; имам и иначе доста посла.

А у осталом: „Сваком своје!“

А. Ђукић

САДРЖАЈ: Песништво: Да мајке имадем... Куд ћеш... Сејина реч. Дневник једне жене. — Поука: Хартија од дрвета. — Књижевност: *Vacillus eroticus*. Старац Новачило и Потурица. Тодор Боснић и — одбрана Сентомаша. Књижевна полемика.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фр. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредиштвоу а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожича у Београду.